

К. мист. Уварова Т. І.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ТІЛЕСНОСТІ В СУЧАСНІЙ
СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ РЕАЛЬНОСТІ**

Останнім часом значно посилюється інтерес до осмислення людської тілесності як соціокультурного феномену (Б. Акчурин, Л. Бабич, І. Биховська, В. Іванченко, Н. Маньковська, В. Косяк та ін.). Людина «тілесна», як соціокультурне явище, набуває окрім своїх природно заданих атрибутів, властивості та характеристики народжені соціальними та культурними впливами. Включена в соціокультурний простір, людина тілесна перебуває під дією багатьох соціальних факторів, які спричиняють трансформацію тілесності.

На наш погляд, необхідним є дослідження трансформацій тілесності в сучасній соціокультурній реальності, оскільки на початку XXI ст. межі цього поняття значно розширюються, тілесність стає новим багатоаспектним концептом сучасності, який більш широко тлумачиться. Актуальність дослідження визначається намаганням осмислити процеси та трансформації, пов'язані з новою антропологічною парадигмою бачення людини, які склалися на початку XXI століття в культурі.

В умовах сучасної соціокультурної реальності, насамперед, відбуваються зміни та специфічні особливості процесу трансформації тілесної самоідентифікації людини. Безумовно, тілесність є фундаментальною характеристикою людського існування, відтак тілесна самоідентифікація є підґрунтям для успішної та гармонійної самореалізації людини. В центрі «антропології тіла» знаходиться культура, яка розуміється не як чужинна і зовнішня людині реальність, а як продовження її тіла. Тіло - посередник, що пов'язує людське «Я» з культурою. Індивід стає не тільки засобом, але й метою культурного досвіду, він втілює в собі - кожного разу унікально - його цілісність. Культура несе досвід спільної життєдіяльності в узагальненому вигляді. В цьому смислі людина стає людиною, коли набуває в принципі здібність до розуніверсалізації досвіду - здатність використовувати артефакти культури в якості знарядь відношення до іншого і до самої себе. І тому можна стверджувати, що будь-яка людина, оскільки вона набула в принципі таку здібність, втілює в себе культуру в цілому. Набуття такої здібності і є самоідентифікацією.

«Внаслідок деідеологізації і деканонізації символічних універсумів відбувається руйнування традиційних соціальних типів та спільностей, а також пов'язаних з ними взірців ідентичності, що призводить до втрати усталених стратегій та способів ідентифікації. На перший план у життєвих стратегіях людини сучасного суспільства виступає можливість реалізації бажань та задоволень, пов'язаних з індивідуальною самопрезентацією, людина прагне позбавитись соціальних обмежень у досягненні своєї мети. В результаті фрагментарності процесу ідентифікації виникають різні форми кризи ідентичності: темпоральний хаос, сплеск нарцисизму, що призводить до кризи соціального життя, пере-довірення іншим, замкнутість у субкультурах, маргінальність, патологічні форми віртуалізму» [5, с. 79].

Середовище в деякій мірі немов би пропонує людині програми самореалізації, прокладаючи контури її загальної стратегії. «Заангажованість людського тіла соціокультурним буттям пов'язана з впливом на нього множини факторів, з вибором своєї «тілесної поведінки», відповідної цим факторам, з культивуванням свого фізичного іміджу, адекватного нормам, які існують, чи всупереч їм» [1, с. 114]. Це проявляється не тільки у регламентації зовнішнього вигляду (який є деяким документом, який визначає соціальну приналежність), трансформації пов'язані з правом власності на своє тіло, своєю тілесну

самоідентифікацію та самодетермінацію в умовах культурних і соціальних трансформацій. Реалії сьогодення ставлять людину перед численними спокусами «модифікувати», «реставрувати» і, навіть, «реконструювати» власне тіло. Це можна зробити з будь-якою метою: для компенсації якихось фізичних вад, досягнення сучасних естетичних ідеалів, пристосування до виконання якихось функцій і для будь-яких ще цілей. Різноманітність можливостей, які теоретично пропонує цивілізація сучасній людині у самоідентифікації і самодетермінації, дуже неоднорідна за багатьма підставами. «Але теоретична можливість вдосконалити себе тілесно, а через це більш «успішно» самоідентифікуватись, вимагає від людини прагнення до здійснення цієї мети, іноді будь-якою ціною. В основі цього прагнення лежить споконвічна мрія людства досягти безсмертя. Жадання безсмертя локалізується як деяка психологічна, індивідуально-практична установка і виражається в трепетному піклуванні про власне здоров'я, користуванні будь-якими «еліксирами життя», і, як логічне продовження, використання сучасних медичних та біотехнологій. Людина бореться за найнеможливіше, демонструючи тим самим нічим необмежений, тотальний характер конфронтації з наявним буттям» [5, с. 80].

Розглядаючи трансформації, що відбуваються, зазначимо, що крім тілесної самоідентифікації людини, сучасна соціокультурна реальність демонструє усереднення тілесного вигляду. Причиною такого «усереднення зовнішності», на наш погляд, є зміна тинів матеріального і культурного споживання, образу життя, джерел та змісту соціальної інформації. Як слідство - поява моди на андрогінії!. Микола Махній пише в своїй публікації, що «феномен андрогінії став не стільки психічною характеристикою людини, скільки соціокультурним фактором, сучасна реальність неможлива без андрогінії» [4, с. 27]. Характерним є те, що іміджева й, тим паче, соціальна маскулінізація жінок залишається дещо в тіні, тоді як найбільш помітними стають фігури фемінізованих чоловіків - відомих театралів, модельєрів, акторів. Цікаво, що «зміна чоловічого тілесного канону є одним з аспектів довготривалого глобального процесу перебудови тендерних стосунків і стереотипів, яке спричинене зруйнованим природним середовищем життя людини, біологічним ослабленням людства в цілому. З'являється надмірна рафінованість свідомості та почуттів, звідси і поява юнаків з «делікатною» статуєю - ніжних та тендітних» [4, с. 27].

Ще одним, на наш погляд, характерним аспектом трансформацій тілесності в сучасній соціокультурній реальності є загальна тілесно-візуальна орієнтація культури, функціонування нової тілесності у віртуальній реальності інформаційних технологій. Відправним пунктом для більшості теоретиків, що оперують розрізненням реального і віртуального, є створена в середині 1970-х- на поч. 1980-х рр. концепція «занепаду реальності» Ж. Бодрійяра. Бодрійяр першим став використовувати метафору віртуальності при описі сучасних соціальних процесів. Віртуалізація розуміється як заміщення реальності її симуляцією/образом. причому не обов'язково за допомогою комп'ютерної техніки, але, як зауважує російський дослідник Д. Іванов, «обов'язково із застосуванням логіки віртуальної реальності» [2, с. 214] у соціальному просторі реальності та безпосередньо у кіберпросторі.

Теоретичне обґрунтування ідеї віртуалізації тілесності надав словенський філософ С. Жижек, який у своїй роботі «Кіберпростір, або Нестерпна замкнутість буття» [2] описує особливості віртуалізації сучасного простору, а також торкається проблеми тілесності у зв'язку зі змінами, що відбуваються. Він вказує на те, що у сфері сексуальності виключення реального породжує нову комп'ютеризовану сексуальність, де тіла, звільнені від своєї матеріальної оболонки, з'єднуються в ефірному віртуальному просторі. У точному значенні це - ідеологічна фантазія, оскільки тут сполучається неоспорне: сексуальність (невід'ємна від реальності тіла) і «дух», роз'єднаний з тілом, начебто у сучасній дійсності, де тілесне існування усе більше зазнає екологічних нещасть, ВІЛ-інфекції тощо і страждає від крайньої вразливості сучасного нарцистичного суб'єкта, що побоюється актуального контакту з іншою персоною, - люди здатні винайти простір, де можна отримувати тілесне задоволення, позбувшись власного тіла [2, с. 19]. Також С. Жижек розглядає питання про те, як комп'ютеризація впливає на герменевтичний горизонт нашого повсякденного досвіду. Цей досвід базується на трьох принципах: розмежуванні «справжнього життя» і його механічної симуляції; об'єктивної

реальності й ілюзорного її сприйняття; скороминущих афектів, відчужень, емоцій тощо і непорушного стрижня «я». Границі між кожною із цих пар перебувають сьогодні під загрозою розмивання. Оскільки апарат віртуальної реальності потенційно здатний породжувати досвід «справжньої» реальності, віртуальна реальність знімає відмінність між цією «справжньою» реальністю і її подібністю. «Зникнення реальності», на думку С. Жижека, відбувається не тільки у віртуальній реальності, породженій комп'ютером, але й на більш елементарному рівні - у зв'язку з посиленням «гіперреалізму» образів, якими збагачують нас засоби масової інформації» [2, с. 22].

Гра у віртуальних світах дозволяє людині виявити нові аспекти власного «я», можливість зміни сутностей, масок без гідної за ними «реальної» персони. Отже, усередині самої «об'єктивної реальності» розмивається відмінність між «живими» і «штучними» сутностями, потім стирається межа між «об'єктивною реальністю» і її образом й, нарешті, руйнується ідентичність індивіда. Але зазначимо, що на місці зруйнованої ідентичності виникає нова - конфігуративна, фрагментована.

Сучасні технології сформували нову віртуалізовану тілесність, залучену у світ кіберпростору. А «кіберреальність - це реальність симульованих смертей і народжень, реальність інсталяцій і копіювання, фрагментацій і копіювання, яка передбачає змішування всіх реальних соціальних ознак чи їх скасування. Це простір кіборгів, мутантів, клонів, штучних істот і пов'язана з ним культура перевтілень» [7]. Віртуалізація тілесності, що відбувається в сучасному соціокультурному просторі дає змогу говорити про повномасштабне залучення людської тілесності у кіберпростір. Відтак усіякий контакт з віртуальними світами передбачає з'ясування, наскільки реальною є цілісність людини в активно пережитому просторі-часі. З грою у віртуальному просторі гостро встають проблеми антропології, тому що, перш за все, це гра з простором людського тіла.

В цьому контексті смисл терміну «нова тілесність», полягає в «отілеснюванні» комп'ютерним тілом при відсутності реально-фізичних контактів. «В цій антроподрамі будь-який нав'язаний культурою самообраз людини проживається як умовний символ самоідентифікації, не адаптуючий навмисно антропологічну ідентичність справжності людського досвіду.

Прискорення змін, шалений темп життя вимагає від людини все більших зусиль для доказу власної значущості, причому не стільки іншим членам суспільства, скільки собі. Роблячи вибір своєї «тілесної поведінки», людина усвідомлює характер різноманітних соціальних впливів на тіло, вибирає системи «захисту» від них, чи навпроти, їх культивування, в результаті чого формує свій фізичний імідж, у відповідності до норм, традицій чи всупереч їм.

Намагаючись проаналізувати трансформацію тілесності в сучасному соціокультурному просторі, нами виділено лише деякі аспекти цієї проблематики - зміни в самоідефікації людини, усереднення тілесного вигляду, віртуалізація тілесності. Подальше наукове осмислення трансформацій тілесності є необхідним для вивчення і прогнозування перспектив розвитку людини в умовах нової соціокультурної реальності, а також для подолання глобальної антропологічної кризи.

Список використаних джерел:

1. Быховская И. М. «Homosomatikos»: аксиология человеческого тела / И. М. Быховская. - М.: Эдиториал УРСС, 2000. - 208 с.
2. Жижек С. Киберпространство, или Невыносимая замкнутость бытия / С. Жижек // Искусство кино. - 1998. - № 1,2.
3. Иванов Д. В. Виртуализация общества. Версия 2.0 / Д. В. Иванов. - СПб.: Петербургское Востоковедение, 2002. - 307 с.
4. Махній М. М. Андрогінізація стилів невербально-тілесного самовиявлення / М. М. Махній // Невербаліка і культура. - К.: Vloх.ua, 2009. - С. 27-28.
5. Семенова Ю. А. Проблеми тілесної самодетермінації людини як аспекту стратегії виживання / Ю. А. Семенова // Філософія. Культура. Життя: міжвузівський зб. наук, праць. - Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001. - Вип. № 13. - С.76-81.
6. Семенова Ю. А. Проблеми самоідентифікації людини в умовах трансформації суспільства (філософський аспект) / Ю. А. Семенова // Вісник Харківського державного політехнічного університету «ХПІ». - Х., 2002. - Вип. № 5. - С. 173-178.
7. Ходже Марк. Виртуальная реальность и человеческое тело [Електронний ресурс] / Марк Ходже. - Режим доступу: http://www.eff.org/Net_culture/Cyborg_anthropology/vr_and_human_body